

adása nélkül? És végül: a globalizáció és a kulturális autonómia és sokféleség közül melyik trend érvényesüljön? Egyáltalán lehetséges-e a kettő között koherens egyensúly létrehozása?

Mindezeknek a kérdéseknek a megválaszolása vagy legalábbis végiggondolása talán közelebb vihet ahhoz, hogy a média és az egyetemek felismerjék közös pontjaikat, és proaktív együttműködést kialakítva felelősen végezhesék kulcsfontosságú szerepüket a jövő társadalmának alakításában. (*Eco, Umberto et al.: Universities and the Media. A partnership in institutional autonomy? [Proceedings of the Seminar of the Magna Charta Observatory 17 September 2004]. Bologna, Bononia Univ. Press, 2002. 142 p.*)

Rácz Judit

EGYETEMI REFORM, AVAGY MIT KÖSZÖNHETÜNK PROFESSZORAINKNAK

Siegfried Bär *A céh: Az egyetem lényege a professzorral való kapcsolatnak és a professzorok érzelmi életének tükrében* c. művének harmadik előszavában „válaszút” elé állítja az olvasót. Megkérdezi tőle ugyanis, mit mondatna vele a józan ész: vegyen két pár új zoknit, vagy fordítsa ugyanezt az öszeget egy egyetemről íródott könyv megvásárlására? Nyilvánvaló, hogy szónoki kérdéssről van szó, mégis a mai fogyasztó ingerküszöbét talán könnyebben átlépi a könyv, ha megtudja, hogy e sorok írója a pikáns jeleneteket olvasván már a huszadik oldalon belepirult az egyetem lényegének kutatásába.

A könyv szerzője álnéven jelenteti meg munkáit. Egyébként a biológiából doktorált, de most már folyóirat-szerkesztőként és tudományos bulvárszerzőként tevékenykedő Siegfried Bärt a magyar olvasók is ismerhetik. *Professzorok és alattvalók: A tudományos kutatás díszkrét bája* c. könyve volt az első, amely magyarul is megjelent, és sikert aratott. Az a könyv egyetemi hallgatóknak, doktoranduszoknak, posztdoktoroknak és a természettudományos alapkutatások iránt érdeklődő érettségizőknek szólt. A posztdoktorok szemszögéből ábrázolja az „egy-szerű” kutatók világát, azoknak a gondjait, akik

a kutatómunkát végzik, de nem tanszékvezetők, „csak” munkatársak.

A Machiavelli szellemében írt könyv gyakorlati tudnivalókat tartalmaz a kutatói pályára készülőeknek. Olyan kérdésekkel foglalkozott, mint: Hogyan kaphatok saját laboratóriumot? Hogyan válhatok önálló kutatóvá? Honnan kapok pénzt a kutatásaimhoz? Hogyan jutok feljebb a kutatói hierarchiában?

A *Professzorok és alattvalók* a szatíra eszközeivel mutatta be a német kutatás feudális hierarchiáját, működését és hatékonyságát. A könyv magyar nyelvű megjelenésében jelentős szerep jutott Braun Tibor professzornak, aki a kiadáshoz írt előszavában meg is jegyzi: „... jómagam már régebben terveztem egy ilyenszerű könyv megírását, persze magyar vonatkozásban. Közben azonban felismertem, hogy ehhez olyan adottságokra lenne szükségem, amelyekkel sajnos nem rendelkezem. Ezek után »fedeztem fel« Bär könyvét. Barátaim szerint, amikor azt hazai kiadásra javasoltam, nem számoltam a következményekkel.”

Az Akadémiai Kiadó új vállalkozásaként 2005-ben indított *A tudomány körül* c. sorozatnak a recenzált mű a második és várhatóan érdeklődésre számot tartó kötete.

Soraink elé mottóul választhattuk volna egy másik klasszikus beköszönőjét. Dévényi Tibor ajánlja e sorokkal a *Dr. Ezésez Géza karriere* c. munkáját: „A kutatói hivatás szeretetével és tiszteletével ajánlom e néhány fricskát mindazoknak, akik már tudnak saját magukon nevetni. Vagy legalábbis másokon.”

No, de hát mi is az egyetem lényege? A szerző véleménye szerint az egyetem lényege valami olyasmi kell legyen, ami az idők folyamán nem változik. Ezt pedig, előző művét ismerve már nem meglepő módon, a professzorok háza táján keresi. Vagy egészen közel ahhoz. A gyermekek ágyánál, az anyák ölében, akik a professzorokat felnévelik, az apák pénztárcájában, akik fiúk taníttatását segítik, a városok patriciusainak íróasztalán, akik az egyetemekről döntenek, a hallgatók soványka zsebében, amelyekből eltartják professzoraikat. És ha már a háztájnál tartunk, nos igen, Bär keresi a titkot a professzorok hálószerobájában is, vagy abban a hálószerobában, ahol épp tartózkodnak.

A szerző szerint az egyetem lényege a professzorral való kapcsolat folyamatában keresendő. Ezt évszázadokon és sorsokon át mutatja be nekünk. A könyvvel kezünkben történelmi sétára indu-

lunk egy különös panoptikumban. Jelen lehetünk az egyetem szó megszületésénél, amely megelőzi az intézményt, mivel az emberiség történelmének jó részében meg volt egyetem nélkül is, bár okos emberek és tanítók természetesen akkor is léteztek. Majd megjelennek az első professzorok, akik néha bizony vérre menő harcot vívtak a tanítványokért, s mint a szeretőket hódítják el egymás elől pompásabbnál pompásabb szavakkal és gondolatokkal. Ezt a korszakot a szerencsétlen sorsú Pierre Abélard életén keresztül ismerhetjük meg.

Mígnem létrejön minden bajok okozója: egy párizsi kocsmaverekedés eredményeképpen a 13. század hajnalán megszületik a magiszterek céhe, a mai értelemben vett egyetem. Hogy mi olyan különleges abban, hogy a skolárok egy nap összehajlanak az „Univerzális számárhoz” címzett fogadó kocsmárosával, és jó alaposan ellájták a baját? A megtorlás elkerülése végett a magiszterek, féltve tanítványaikat, a királyhoz fordulnak védelemért, s aztán, mikor ezt elérik, többet kérnek: hadd kapjanak ők is olyan jogosítványokat, mint amilyenekkel a mesteremberek rendelkeznek. Ezzel pedig három olyan jogot ragadtak magukhoz, amely tulajdonképpen mind a mai napig megmaradt. Ezek kiváltságok a következők:

1. A céh (latin megfelelője az universitas) tagjainak, azaz az oktatóknak áll jogában meghatározni azt, hogy kit fogadnak be maguk közé, hogy kiből lehet oktató. A kooptálási jog máig is az egyetem legfontosabb joga. Ez testületi virscaftot jelent, a közös felelősségvállalás pedig senki felelősségét. S bizony előfordul az is, hogy nem azt hívják meg maguk közé a testületbe, aki a legalkalmasabb, hanem azt, aki a leginkább illik közéjük. Ez azonban az egyetemek megmevedését és egyfajta speciális kontraszelekción von maga után.

2. Mint minden céh, az egyetem is monopóliummal rendelkezik. De mi az, amit kizárólag az egyetem termelhet? A kedves olvasó most biztosan a legmagasabb rendű tudásra gondol, de téved! Az egyetem csak a fokozatok fölött örködhethet, és ezen mivoltából adódóan folytonos túltermelésre van kárhoztatva, mivel a lassú és nehézkés előrejutás már a folyamat elején elriasztaná a jelentkezőket, akkor pedig kik tartanák el a doktorokat? Így hát az előrejutást meg kellett könnyíteni, ami viszont több hallgatót indított el az úton, mint amennyinek ténylegesen helyet

tudnak biztosítani maguk között. A tanárok a tanítványaikból éltek, így azok lehalaszásáért folyamatos küzdelmeket kell folytatniuk egymás között, és elnéző vizsgáztatással arra törekednek, hogy annyi embert tartsanak benn, amennyit csak tudnak.

3. A harmadik kiváltság az önállóság. Az egyetem olyan önigazgatást harcoltak ki maguknak, amelynél átfogóbbat elképzelni sem lehetett. Az egyetemnek még bíraskodási joga is volt: minden egyetemhez tartozó ember fölött a rektor mondhatott ítéletet, beleértve a főbenjáró bűnöket is.

Hasznos áttekinteni, mi volt az a kényszerítő erő az egyetem vezetői kezében, amivel mindezt el tudták érni. Mivel a magiszterek olyan iparosok, akik foglalkozásukat bárhol űzhetik, gyakran fenyegetőztek azzal, hogy elhagyják az adott várost, ha nem biztosítják számukra a kívánt jogokat. Ezt pedig egyetlen város sem engedhette meg magának, hiszen, ha egyeteme elköltözik, akkor csorbul hírneve, és csorbul kézműveseinek bevételi forrása is, hiszen a skolárok egy sor műhelyt láttak el fizetőképes kereslettel.

A 14. század végétől Németországban is gombamód szaporodnak az egyetemek, amelyek hallgatókkal látják el a városokat, és jogászokat adnak a közigazgatásba. Franciaországhoz hasonlóan ők is átveszik a céhrendszert, és előjogok tömegét halmozzák fel. A magiszterek féltőn óvják saját tanítványaikat, nehogy átvándoroljanak kollégáik keze alá. Hogy ez elé tényleges akadályt is támasszanak, feltalálják a tanszéket.

De miért lehet érdekes egy magyar olvasó számára a német egyetemtörténet? A válasz egyszerű: a német egyetemek egyáltalán nincsenek olyan távol tőlünk, hiszen Magyarország, mint a monarchia része, német mintára szervezte meg egyetemeit, így tulajdonképpen saját történelmünkről van szó.

S itt engedtesék meg, hogy egy kis kitérőt tegyünk! A Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszékének doktori szobájában egy érdekes ábra van az egyik közérdekű információknak fenntartott hirdetőtáblán. Ez nem más, mint Bär előző könyvéből a habilitálás folyamatát bemutató algoritmus. Mivel van szerencsém sokszor és hosszan szemlélni a főnt nevezett hirdetőt, gyakran eszembe jutott, hogy vajon hol is lehet a habilitálás gyökere. *A céh* erre a kérdésre is választ ad. Értelme és szelleme alapján az első habilitációs ér-

tekezést egy bizonyos Ulrich Zäsi (publikációs nevén Zasius) írta a 16. század elején. Freiburg, ahol az írás született valószínűleg ma már nem szívesen tenné ki az ablakba a *De parvulis Judaeorum baptisandis* (A zsidók megkeresztelendő gyermekeiről) c. kissé antiszemita felhangú munkát.

Az egyetem történetének minden pillanatában, a szerző szerint az intézmény keletkezésétől a mai napig, a kortársaknak az a sürgető érzésük, hogy az egyetem reformra szorul. Átlagosan harmincévenként a viszonyok olyan tarthatatlanná válnak, hogy ez az érzés cselekvéssé érik. Azonban a történelmi tapasztalatok szerint, próbálkozzon velük bár I. Frigyes Vilmos vagy Münchhausen, a reformok csak nagy ritkán értek el közel hasonló eredményeket, mint amelyeket elvártak tőlük. Így kialakul az az általános vélekedés, hogy az egyetem megreformálhatatlan. De mit lehet tenni, ha nem úgy működik, mint ahogyan elvárják tőle? Mikor végképpen tarthatatlannak ítélték meg a helyzetet, akkor föloszlatják az intézményt, mint 1797-ben a mainzi egyetemet. Vagy azt teszik, amit manapság is: új egyetemet alapítanak. Egyre több és több intézményben költették hát Németország-szerte apjuk pénzét a dorbézoló diákok.

Van azért példa sikeres reformokra is. Az egyik ilyen az érettségi vizsga. Az egyetemi felvételnél évszázadokon át nem volt korhatára. A hallgatók 14–16 éves korukban is megkezdhatték tanulmányaikat, s ez néha komoly fejtörést okozott az egyetemi tanároknak. Hogy elkerüljék a túl fiatal és éretlen tanulók bekerülését, 1788-ban törvényt hoztak arról, hogy minden fiatalnak vizsgát kell tennie a középfokú oktatási intézményben, hogy bizonyítsa érettségét, mielőtt egyetemre megy.

A könyv nagy előnye, hogy betekintést kapunk az egyetemek mindennapi világába. Megismerhetjük a nyomorgó hallgatók szenvedésekkel teli hétköznapijait és a túlterhelt professzorok életét (Kant egyszer heti 34 előadási órát hirdetett meg, különben nem tudott volna megélni).

A megelevenedő viaszbábuk közötti barangolásunk egészen a két világháború közötti Németországig tart, ahol a hallgatói agyakban egyre nagyobb teret hódít a nemzetiszocializmus romantikája. Olvasás közben mindinkább felismerjük, hogy bár a korok s a díszletek változnak, az egyetem lényege s így az egyetem körüli viták változatlanok maradnak.

A *Céh* által bemutatott történelem és jövőkép egyaránt szomorú és kilátástalan, mert végső következtetéseiben az egyetemek, az egyetemi rendszer megreformálhatatlanságát, sőt megváltozhatatlanságát próbálja igazolni. Mindenesetre a könyv – minden keserűsége ellenére – humorral átszótt, nagyon érdekes, jelentős tárgyi tudással és személyesen is megtapasztalt ismeretekkel megírt, magát végigolvasásra – és végiggondolásra – kínáló olvasmány.

Aki nem hiszi, járjon utána!

(Bär, Siegfried: *A céh: Az egyetem lényege a professzorral válásnak és a professzorok érzelmi életének tükrében*. [ford.: Bognár János]. Budapest, Akadémia Kiadó, 2005. 281 o. [A fordítás alapjául szolgált: *Die Zunft: Das Wesen der Universität, dargestellt an der Geschichte des Professorwerdens und des professoralen Liebeslebens*. Merzhausen, Lj-Verl., 2003. 284 p.]

Bacsikai Katinka